

הקדמה מנכד המחבר

ק צ ה ה ר

חזר לרף הבית

אודה להשי"ת בקידה והשתחוייה שעזרני להוציא אורה חלק האחרון מן שו"ת הרי בשמים, קובץ תשובות האחרונות של מוח"ז גאון דורו זללה"ה. לפני פטירתו, עבר מוח"ז על קובצי תשובותיו מן שנת תרנ"ז ואילך, שעדיין לא הדפיסם, וחילקם לשלש מהדורות, תליתאי רביעאי וחמישאי. בימי חליו הקשים הביע צערו על שלא פירסמם. תלמידו הוותיק ר' מיכאל הכהן בראווער ז"ל [נזכר במהדורא תנינא סימן ל"ב וסימן פ"ג], שהיה באותו מעמד, שאלהו: למה מצטער רבנו על כך, הלא כל התשובות מסודרות לדפוס. על זה השיב: דרכי היתה שלא למסור שום כתב לבית הדפוס טרם עברתי עליו בעיון לראות שלא נפל בו שום טעות, ועל זה לבי דוי. איזה ימים לפני פטירתו מסר את הכתבים ליד בתו הצעירה רבקה הי"ד וציוה אותה להדפיסם. אחר פטירתו לקח אותם בנו הגאון ר' פנחס לביתו, עיר ביסטריץ—אונגארן, להעתיקם ולהכינם לדפוס. בפרוץ המלחמה הראשונה נפסקה העבודה, וגם אח"כ מפני סיבות שונות לא איסתייע מלתא ולא זכה להדפיסם. בימי השואה האיומה נעלמו הכתבים וכבר אמרו נושא לגלות אותם. אולם תלמידיו ומעריציו של מרן הרב לא נחו ולא שקטו והוציאו כסף רב, עמל ויגיעה, לחפור תחת חורבת הבית בביסטריץ ושם בעומק הקרקע מצאו שני חלקים, תליתאי ורביעאי, והובאו אצלנו ונדפסו בכרך אחד, בשנת תשי"ח בעיה"ק ירושלים, [עם הוספת קצה ההר ממני].

שני חלקים הראשונים ספו תמו משוק הספרים זה כבר שנים רבות. ביחוד חלק הראשון שנדפס בשנת תרמ"ג היה יקר המציאות אחר שלש שנים מזמן ההדפסה, כלשון מוח"ז בתשובתו לרב הכולל מהאאג, מהדו"ת סימן רי"ב, מיום כ"ג תמוז שנת תרמ"ז, וז"ל ועל דבר אשר דרש ידרוש ממני לשלוח לו ספרי הרי בשמים, צר לי מאוד כי לא אוכל למלאות משאלתו בזה, יען אין נמצא עוד תח"י, כי אך יצוא יצא ספרי מבית הדפוס מצא כדי גאולתו, כאשר תל"י כי נתן את חנו בעיני חכמי התורה והוגיה וימהרו לזכות בו כבכורה בטרם קייץ, והמעט שנשארו בידי היו למאכולת אש בהתבערה הגדולה שהיתה פה אשתקד בעוה"ר עכ"ל. בשנת תשכ"ה הוצאתי אותם אורה בעיר נואיארק [עם קצת הוספות ממני], לזכות את הרבים חכמי התורה והוגיה, להתבשם מריח טוב כלבנון של הרי בשמים. חלק האחרון הזה נתגלגל בשנות השואה, ואחר כך, ליד נכרי ונפדה בכסף מלא והובא לי בחסדי השם. ולפי שגם הספרים מההוצאה השניה כבר ספו מן השוק, אעתיק כאן תמצית הקדמתי, שבה נתתי ציור נפשי מאישיותו ודרך לימודו של אותו גאון ומשוש דורו.

(א)

דרך לימודו

א. בגשתי אל הקודש לנגוע בקצה ההר הטוב הזה, לבי חרד בקרבי בראותי העמל והיגיעה של רב האי גאון בתורתו, כמו שהדגיש בשער הספר מהדו"ק כי חיברו בעמל רב ובזיעת אפים. פה נכחתי לדעת מהו עמלה של תורה, כמליצתו בסוף „ראש ההר“: „בעניי הכינותי ההרים האלה בכח גדול וביגיעה רבה, בעמל לא־מעט בגן התלמוד והפוסקים אריתי מורי עם בשמי, ועל מזבח השקידה הקרבתי חלבי ודמי,

עמדתי על המשמר יומם וליל, לאסוף בינה ולאצור חיל, עד אשר מצאה ידי לחבר את האוהל להיות אחד". פה חזיתי הגיון זך ובריא, חד ושנון, לחדור לתוך עומק הסוגיא וההלכה, לגתח חלקיהם, צדדיהם וקויהם, אף אלו היותר מסובכים, להראות בהם דרכי הסותר והבונה, אפשרות השיבוש והעמדה על האמת, לצרפם וללבנם ולזככם בכור הבחינה של התלמוד והפוסקים, ראשונים ואחרונים, כי זהו דרך לימודו של מוח"ז רב רבנן וגאון הגאונים, כמליצתו "אחר העיון והתבוננות", וכמשפטו ההגיוני בראש ההר של מהדורא תנינא: "כמו שתתגבר השלהבת ע"י מעט מים כי ינתן באש גדולה, כן אם יהיה לשכל קצת מנגד והוא הסכלות-מעט, שהיא מצד חריפות השכל הבלתי מזוכך, כמאמר רבא (ב"מ צ"ו:) לפום חורפא שבשתא, אז כאשר יתגבר עליו השכל הבריא יצא הענין מחוכם ומבורר יותר". והוסיף הרב לבאר השקפתו התורנית הזאת לאמור: "ועל כונה זאת ארז"ל (גיטין מ"ג.) והמכשלה הזאת תחת ידך, אין אדם עומד על דברי תורה אא"כ נכשל בהן, פי' אחרי שנתקשה בהם וטרח לברר הדעות החלוקות, ליישר ההדורים ולעשותם ערוכים וסדורים, עי"ז יצא כנוגה אמיתת הנושא, שדנין עליו, להלכה. ועל כן התורה נקנית להאדם ע"י הפלפול קנין עולם (אבות פ"ו מ"ז), אחרי שהחריפות השכל המשגה, שנצמח מכח הדמיוני, והכח השכל הבריא שבאדם, הם שני הפכיים, מתנגדים זה לזה ונלחמים איש באחיו, וכאשר יתגבר כח השכל היפה וצלחה עליו רוח בינתו הבהירה, אז רק אז יודע אמונה כי תורת אמת בפיו". ובפתגם עמוק יביע אומר: "ולא על שוא כינו חכז"ל את הפלפול בשם מלחמתה של תורה (מגילה ט"ו, חגיגה י"ד) יען קוי אור השכלי ילחמו את צללי נשף הדמיוני, מתנגדים ומתנצחים כל ימי צבאם, ועי"ז יתגלעו ויתפשטו כחות שכל האדם בכל תושיה, ותגל כספר לפניו אמיתת כל דבר להבינו על בוריו". גאון חריף זה, שהיה נודע בעולם הישיבות למפלפולן עצום, מביע דעתו שכל הפלפול אצלו שימש לכלי אמצעי לשכלו הזך, ללחום מלחמתה של תורה להגיע על ידה לאמתה של תורה, עמוד והתבונן.

ב. יתר על כן כשזכיתי לעלות ההרה ונכנסתי לבית היוצר, יצירת הלכות ברורות להוראה ולמעשה, למדתי כיצד עושין דברי תורה. כאשר מוח"ז, רבנו המחבר, מחוה דעתו הגדולה, דעת תורה תמימה, בראש ההר (מהדו"ת): "ולכן כל איש אשר שאר רוחו לו וחננו ד', ביתרון הכשר, לסלסל ולפלפל בלמודי התורה, אך ההלכה האמתית תהיה הנקודה התיכונה אשר אלי' יכוון מערכי רעיוניו ורק אז ילך לבטח דרכו ולא יתעה מנתיב הישר, כי אם רק אל הפלפול החדודי ישים מגמת חפצו, לקנות לו שם, לעשות לו קרדום ועטרה, ולכל חקר הלכה רוחו זרה, על נקלה דברי הבאי ורעות רוח יעלו בחרמו ויסלף את חוקי התורה". ויקרא אריה על המצפה לאמור: "כי על כן אף אמנם חובה קדושה רובצת על כל איש, אשר לא השוה אלקי כשרון ודעת, לעיין ולהתבונן בעיונים מושכלים, לחדור לתוך עומק מושגי תוה"ק, לדרוש ולפלפל וחדשות ישמיענו, כפי כשרונו ויד בינתו הטובה עליו, בכל זאת לא יבוקש מהאדם לפלפל ולהגביה עוף בכנפי רוח בינתו בעבור עצמות השינון והחידוד השכלי, כי אם יען היותו אמצעי להשגת התכלית הנרצה, לגלות תעלומות חכמה ולעמוד על עיקרי ההלכה האמתית הרמוזים במצפוני תוה"ק, עפ"י דרכי ההגיון וההיקשים ותולדותיהם. אמנם גם אלה לחכמים יודעי דת ודין להכיר ולהבין כי גם ההלכה עצמה, אם יאחו דרכו איש-הרוח העולה למעלה למשכיל לבררה אל נכון, חלילה לו לבנות במה לעצמו, להמציא חדשות ונצורות בעולם ההלכה עפ"י משפטי ההגיון לבד, אף אם יתאימו עם חוקי השכל הבריא, מבלי הערות מקורם במשנה וגמרא. אך אז תעשינה ידיו תושיה, להורות דעה להבין שמועה, אם על יסודות חזקים יבנה השערותיו, ורק מבאר חפרוה שרי התורה, חכמי התלמוד, ישאב מימי

מופתיו והיקשיו. להורות על זה אמרו רז"ל (חגיגה י"ד.) כל משען לחם אלו בעלי תלמוד שנאמר לכו לחמו בלחמי. הרצון, כי לא ישען האדם אל בינתו וחקר לבו, בעמדו על הפרק להסביר פנים בהלכה, כי אם אחרי שכבר למד ושנה הרבה וגירסת התלמוד שגורה בפיו, למען יוכל לכוון עליהם מערכי חידושי ולא יסמוך על סברות בדויות וכו'. וכל העוסק בתורת ד' על דרך הנעלה הזה הוא הלומד לשמה". הרבה מתלמידי ישיבות גדולות, עליהם לשים לב לשאגת ארי הזה, דברים החוצבים להבות אש ללימוד הלכה והוראה.

ג. כשהופיע בשנת תרמ"ג ספרו הראשון של מוח"ז זצ"ל שו"ת הרי בשמים מהדו"ק, גלייה לדרעיה ונפל נהורא בבי מדרשא. התחילה תקופה חדשה של "עיון והתבוננות" [ביחוד בסדר קדשים] בכל רחבי בתי מדרשות וישיבות שבמדינות גאליציא—אונגארן ואגפיהן. השפעתו הכבירה הזאת, שהיתה בשעתה יחידה בתקפה, נתרחבה ביתר שאת ויתר עוז אחר אשר הופיע בשנת תרנ"ז ספרו השני, שו"ת הרי בשמים מהדו"ת, שנתקבל בחיבה גדולה ומופלאה בכל חוגי גדולי התורה והישיבות בכל אפסי ארץ. כל הגה וכל הערה בכל מקצועות התורה שבספרי הר"ב, אפילו מה שנראה בדרך אגב וכלאחר-יד, עוררו את לבב הגדולים והלומדים וכל הוגי דעה, בישיבות ובבתי מדרשות, לעמוד ולהתבונן, לשקול בשיקול דעת אמת כל צדדי הסוגיא וההלכה ולקלוע אל המטרה, הנקודה התיכונה שבהן, להגדיל תורה ולהאדירה, ובצדק נתעטר מחכמי התורה שבדורו בכתר של רבן של כל בני הגולה.

ד. גם אני זכיתי מנעורי להיות נמנה בין התלמידים הצעירים המושפעים מתבונת ספרי הר"ב. כד נקיטנא בשולי דאבא מארי, גאון ההוראה ויראת ה' טהורה, מוה"ר שלום הכהן זצ"ל, שהיה תלמיד מובהק ומוסמך להוראה ודין מרבנו הבית יצחק (שמעלקיש) זצ"ל, החניכני ללמוד בתשובות קצרות בספרי הר"ב, ולדלג על הפלפולים, כדי לספוג דרך הלימוד בהתבוננות. אודה ולא אבוש, כי כשבאתי בסייעתא דשמיא מתוך עמל ויגיעה לכלל דעת, ללמוד ולהורות במשפטים והוראות, חזיתי ומצאתי בספרי הר"ב מה שלא ראיתי בהם קודם לכן. נכנסתי לבית היוצר של עשיית דברי תורה, יצירת הלכות ברורות, הכרעות תקיפות בהלכות עוממיות ע"י מקורות נאמנים של התלמוד והראשונים עד גדולי האחרונים, ונכחתי להבין כיצד יוצאים כל חלקי וקוי ההלכה מתוך כור המבחן של אש דת, מלחמתה של תורה, בסדר הגיוני המובן ומושכל לכל הוגה דעה. ובכן אברך ברכת התורה שבמשנת רבי אלעזר (דברים רבה, פרשה י"א): ברוך אשר בחר בתורה הזאת וקידשה ורצה בעושיה, לא אמר בעמליה ולא אמר בהוגיה אלא בעושיה, באלה שעושין את דברי תורה. כי גם העמל וההגיון בתורה, שני יסודות עיקריים במצות תלמוד תורה, עדיין הם בגדר הכשר מצוה לגבי עשיית דברי תורה, לפי שעשיית דברי תורה היא שרשה האמתית ותכליתה הנרצה של מצות ת"ת, ככתוב: אם בחקתי תלכו [שתהא עמלים בתורה] — ועשיתם אותם, והגית בו יומם ולילה — למען תשמור לעשות. רק כשהעמל וההגיון מביאים לידי עשיית דברי תורה, לברר הלכה להוראה ולמעשה, אז שפתיו ישמרו דעת, לקשר יסודי העיון בשרשם ובתכליתם, ותורה יבקשו מפיו.

(ב)

אישיותו ושיטתו

א. מוח"ז היה אישיות גאונית, נפלאה ויחידה במינה, גם בין חבריו הגדולים ארזי הלבנון ושרי התורה שבדור. בו התאחדו והתמזגו בקיאות רחבה ובהירה, מסודרת ומיושבת, בשני התלמודים ובכל התוס' ופסקי תוס' שבש"ס, בספרי הראשונים וגדולי

האחרונים, כי עלה במסילה שדרך בה אביו זקנו ורבו מובהק [הגאון האמתי רבי משולם יששכר הלוי איש הורוויץ, שהיה אבד"ק סטאניסלוב, בעל המחבר שו"ת בר לואי], לברר כל ספק ובעיא בהלכה מגמרא וראשונים, יחד עם חריפות שנונה וחיידודה, העולה תעלה עד „גג על גג” וחודרת מטה עד עמקי תהום הסוגיא, מעין אותה החריפות הנפלאה והנשגבה של זקנו הגאון הנורא רבנו משולם איגרא, המפורסם בשם רבי משולם מטוסמיניץ, רבה הגדול של פרעשבורג לפני כהונת החתם סופר, אשר אותו לקח נכדו למופת דרכו בפלפוליו העצומים בש"ס ופוסקים. וכחוט המשולש התנוסס באצילות מיוחדת של מדות ומעשים טובים, שהיתה נסוכה על פניו המאירים כפני חמה, שכל שראה את הרב נשתומם ונתרגש מגנוני מלכות שבו.

ב. מוח"ז נולד בחמשה עשר באב שנת תר"ז לאביו הגאון רבי יצחק הלוי איש הורוויץ, שהיה אב"ד בשלש קהלות: אטיניא, זוראוונא וסטאניסלאב, בעמ"ח שו"ת תולדות יצחק וספר מאה שערים על סוגית הש"ס. מילדותו הפתיע את כל סביבו במוחו החריף כברק המבריק ובשקידתו בלימוד כל היום. אבל לדאבון לב הוריו היה הילד הנפלא והנחמד חולני מאוד. הרופאים אפילו המומחים שבהם לא מצאו תרופה למחלתו. אמו הצדקנית המפורסמת מרת טויבא מירל, בת הגאון ר' אפרים תאומים שהיה בן בתו של רבנו יעקב מליסא, עשתה דבר בניגוד לרוח בני משפחתה ולקחה את בן יחידה ונסעה אתו לעיר בעלז, להרב הצדיק המפורסם רבי שלום רוקח הרב מבעלזא, לבקש ברכה ממנו. הילד המחונן אריה ליבוש קיבל ברכת צדיק הדור, שהשיבו על ברכיו והניח שתי ידיו הקוה"ט על ראשו. והיא שעמדה לו לתרופת מחלתו הקשה. בהיותו בן י"א שנים עלה במעלות התורה, בחריפות ובבקיאות הש"ס, עד שמלמדיו לא יכלו עוד למצא תירוצים על קושיותיו המפתיעות, שהזכירו את הקושיות הנפלאות של רבנו משולם איגרא. אז שלח אביו הרב מזוראוונא את בן יחידו ומחמד עיניו לאביו הרב מסטאניסלאב, ללמוד תורה מפי זקנו שהיה מפורסם בין חכמי דורו לגאון עצום ובקי נפלא בש"ס ובראשונים, ממנו שאב נכדו העילוי דרך הלימוד בטוב טעם וסברא ישרה על יסודות מקורות הראשונים, מבלי שים לב לפלפולים וספרי האחרונים. אעפ"כ למרות הערצתו את זקנו ורבו המובהק, אחז נכדו, לאחר שנתגדל בשיטה עצמאית, לעסוק גם בספרי האחרונים ולפלפל בדבריהם ובלבד אם תצא מקורות נאמנים לסברותיהם ולחידושיהם בעומק הפשט של הגמרא והראשונים הרבה פעמים טרח ומצא מקורות לסברות אחרונים, שישרו בעיניו ונראות נוכחות להלכה, אבל בלי מקור נאמן בש"ס בבלי או בירושלמי לא היתה רוחו נוחה לקבל אותן לפסק הלכה, כאשר אביא להלן איזה דוגמאות מספרי הר"ב, לציור שיטתו המיוחדת.

ג. עוד בצעירותו נסמך להוראה ודין משני גדולי הדור, הגאונים האדירים בעל שו"ת שואל ומשיב מלבוב ובעל שו"ת דברי חיים מצאנז. צדיק זה הוקיר את מוסמכו עד למאוד. בן שמונה עשרה נשא את בת הגביר, רחיים ומוקיר רבנן, ר' משה וואקס ז"ל מעיר סערעט. [ר' משה זה שידך את שלש בנותיו לבני גדולי דורו: נכדו של הבר לואי, בנו של רבי שמעון סופר, הרב מקראקא, ובנו של בעל תורת חסד הרב מלובלין]. בהיותו בן תשע עשרה, שנת תרכ"ו, נתפרסמו איזה מחידושויו בהלכה בספרו של אביו הגאון בשו"ת תולדות יצחק. בשנת תרכ"ח החל להשיב תשובות בהלכה. התשובה הראשונה, בדין פאה נכרית, כתב לרב ממדינת מאלדאווי והיא נדפסה במהדורא קמא סימן ל"ו. כבן עשרים וארבע, שנת תרל"א נקרא לשבת על כסא הרבנות בעיר זלאזיץ, ששם שימשו שלשה דורות של אבותיו הרבנים. הראשון שהי' אב"ד שמה הוא הגאון רבי אלעזר בנו של גאון דורו מראשי חכמי בראד, רבנו יצחק הלוי איש הורוויץ האבד"ק האמבורג. שבע שנים כיהן מוח"ז בתור הרב דק"ק

זלאזיץ, אבל כפי הנראה היתה שבתו בקביעות בבית חותנו בעיר סערעט. מן שלשים ואחת תשובות של תקופה זו (תרל"א – תרל"ח), שהעריך בעמקות נפלאה ובאריכות העיניים בהרבה מקצועות התורה, רק שתיים הן מזלאזיץ (ג"ז וס"א, שתיהן נכתבו ביום אחד), וכ"ט תשובות שנדפסו במהדו"ק הן מסערעט.

ד. כבן שלשים ומחצה, שנת תרל"ח, הוקם על בעולם הרבני ונבחר לשבת על כסא הרבנות המעוטרת בעיר סטריא, מקום משכן שרי התורה, רבותינו הפוסקים האחרונים, רבנו אריה ליב הכהן, בעל קצות החושן ואבני מלואים, ורבנו יעקב מליסא, בעל נתיבות המשפט וחוות דעת, שנשאו כתר הרבנות דעיר סטריא זה אחר זה. אחריהם שימשו תלמידו הגדול של הקצוה"ח מהרי"א ענזיל ותלמידו הרא"מ היילפרין. התשובה הראשונה שכתב הרב מסטריא היא מן יום תענית אסתר שנת תרל"ח (מהדו"ק סימן ק"י). התשובה האחרונה בהיותו עוד בעיר סערעט היא מן ד' בחודש אדר ראשון שנה ההיא (שם, סימן כ"ה). מעניין הדבר ששני חדשים אחר בואו לסטריא עדיין הי' מחוסר ספרים. ביום כ"ט בעומר שנת תרל"ח כותב בתשובתו (סימן קכ"א) לה"ג ר' יהודא ליבש יאליש בן הגאון בעל מלוא הרועים, שהוא „עוד מחוסר ספרים פה ואין לפני רק הגמרא וש״ע אבן העזר“. ומ"מ כחודש ימים לפני זה, י"ב ניסן תרל"ח, ערך תשובה גדולה בפלפול וסברא, לעיר שדה-לבן במדינת רוסיא על שתי שאלות בהלכות טריפות ועל שאלה חמורה בדין חליצה (סימן קט"ו). בעיר סטריא הירביץ תורה במדה גדושה והעמיד תלמידים מובהקים שנתגדלו לגאונים מפורסמים בחיבוריהם החשובים. כבן שלשים ושש, שנת תרמ"ג, פירסם את חלק הראשון מתשובותיו, שו"ת הרי בשמים מהדורא קמא, שעשה רושם כביר על גדולי התורה שבדורו וראו בו כוכב מזהיר עולה בעולם ההלכה. רבים מחכמי התורה ממדינות שונות פנו אליו בשאלותיהם החמורות והמסובכות, שמחו לקראת תשובותיו המלאות אוצרות יקרות של סברות מושכלות, בהירות וחזקות, המיוסדות על בקיאות נפלאה בכל מכמני התורה.

ה. פירסומו של מוח"ז בדור של גאונים אדירים לא היה רק כגאון הדור אלא גם כצדיק תמים במעשיו. תלמידיו הוותיקים היו מונים את מקצת שבחיו: רבנו שם לילות כימים ביגיעה נפלאה בלימוד התורה. התרחק מכל שיחה בטלה. בכל הליכותיו התנהג כזקנו ורבו בעל בר לואי. כמוהו התפלל בלהט ובהתלהבות ובהשתפכות הנפש עד למאוד. בכל ימי שני וחמישי לא אכל בשר. בהיותו רודף שלום כל ימיו היה נמנע מלהתערב בדברי ריבות ומפלגות. אף מאסיפות רבנים הוקיר רגליו. היה מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. פיזר נתן לאביונים מתוך לב טוב ונפש נדיבה כאחד מעשירי עדתו. היה הראשון ממתנדבים בעין יפה לכל דבר שבצדקה ואחר כך השתדל שיתנו גם אחרים. רבנו שתה ומיצה, באמונת השי"ת חזקה ובגבורה נפשית נפלאה, את כוס היסורים בחייו ומעולם לא התאונן לפני איש את צרות נפשו. אך בסוף הקדמת ספרו הראשון הסיר את הלוט מסגור לבו ושפך שיחו לפני ה', ויען ויאמר: „בעוונותי הרבים רבות צררוני מנעורי, המון תלאות ומצוקות נוראות המעכירות שאר אנוש עברו ראשי. אלקים מצא את עווני ונענשתי במיתת בנים רח"ל. רבים מכאובים שבעה לה נפשי, שבעתי נדודים מרבה להכיל, אשר מנוחת נפשי היתה להן לשלל. שתיתי מציתי קבעת כוס התרעלה ואהי נגוע ומעונה ממהלומות שדי כל היום. והודות לא' עליון, באלקים אהלל דבר, כי בכל כחי עמלתי להבין שמועה ולהורות דעה, אף כי נגרש נגרשתי מגן המנוחה והמרגעה. נפשי לא ראתה בטובה וגוי לא ידע עונג. והיא שעמדה למשען לי בלמדי תורה מתוך יסורים כמאמרם ז"ל (הובא בפהמ"ש להרמב"ם סוף פ"א דאבות), אף חכמתי עמדה לי, חכמה שלמדתי באף היא עמדה לי ותהי זאת נחמתי“.

ו. כשנתפרסם בשנת תרנ"ז ספרו השני, שו"ת הרי בשמים מהדורא תנינא, ושניהם זכו לבצר להם מקום גדול ומיוחד בין חיבורי המופת של הפוסקים שבדור, נתעלה להיות נמנה בפי חכמי התורה כאחד מן שלשה עמודי עולם, הפוסקים בהלכה והוראה, מרן הבית יצחק מלבוב, מרן המהרש"ם מברעזאן ומרן ההרי בשמים מסטריא. בין שואליו הרבים ודורשי דעתו הגדולה והמכרעת בכל מקצועות התורה נמצאים גאוני מובהקים וצדיקים אנשי שם, מהם מאורי הגולה בספריהם הגדולים. בשנת תרס"ד נקרא מוח"ז למלא מקום אביו הגאון בעיד הגדולה סטניסלאב. הראשון מבית הלוי איש הורוויץ שישב על כסא הרבנות שמה היה הגאון רבי אריה ליב, בעהמח"ס פני אריה עה"ת וחידושי הש"ס [שהיה תלמידו של הגאון הנפלא בדורו, זקני רבי יצחק חריף אבד"ק סאמבור, בעהמח"ס שו"ת פני יצחק על ארבע חלקי השו"ע וס' האלף לך שלמה ליישב אלף קושיות של התוס' על רש"י, שהניח זקנו המג"ש מלטרין], ששימש כרב ואב"ד בסטאניסלאב ששים שנה (נפטר ער"ח טבת שנת תר"ד). אחריו כיהן כרב ואב"ד בנו הגאון בעל שו"ת בר לואי (נפטר כ' מרחשון תרמ"ח). ואחריו בנו בעל שו"ת תולדות יצחק (נפטר בחודש טבת תרס"ד). מוח"ז עזב את עיר סטריא שהיתה אהובה לו מאוד, לדאבון לב כל אנשי העיר וגם לדאבון לבו הוא, אחר שבתו שם על כסא הרבנות כ"ו שנים, שנות יצירה פוריה של ימי חייו בעלמא הדין. הוא נענה לדרישת עיר סטאניסלאב אך ורק משום צוואת זקנו בעל פני אריה שכתב „ועל כסאי לא ישב זר“. ביום ה' פרשת נשא, י"ג סיון, בא לחון את פני העיר בלויית עשרות אנשים מגדולי הנכבדים והמופלגים מעיר סטריא. בתחנת הרכבת בעיר סטאניסלאב קיבלו פניו עשרות אלפים איש והביאוהו בכבוד מלכים, שלא ראו כמוהו בכל המדינה, לבית הרב. מרן הרב נצל את גודל ההתלהבות העצומה ההיא לשם שמים. דרש מהם לתקן לו בית תלמוד להלכה והוראה. אז יסד ישיבתו, ישיבת אור תורה, שהיתה הגדולה באיכותה ובכמותה בכל מדינת גאליציה. במשך חמש שנים האחרונות לימי חייו (תרס"ד—תרס"ט) הירבה לפעול בהשפעתו הכבירה למען הרמת קרן התורה וחיזוק היהדות בכמה שטחים. מהדורא זו מכילה תשובותיו האחרונות שכתב בעיר סטניסלאב. בתקופה קצרה זו התבלט כמנהיג הראשי של היהדות במלכות אוסטריא. כבוד הרבנות המסורתית נתרומם בעיני שרי המדינה והעמים. בשנת תרס"ח נתכבד עי"ז באות הצטיינות גדול מאת הקיסר פראנץ יאזעף, שלא זכה לו שום רב ומנהיג דתי בכל מלכות אוסטריא. אעפ"כ מנע עצמו מלהתערב בשום ענין מדיני והוקיר רגליו מאסיפות פוליטיות למען לא יתבטל מעמלה של תורה, אשר לכל בה חיי רוחו ונפשו מילדותו עד פטירתו. הדיבור האחרון ששמע מפיו, לפני הסתלקותו, הגאון ר' יקותיאל אריה קאמעלהאר, הר"מ של ישיבת אור תורה, היה בזה הלשון: ר' יקותיאל, יכול אדם להיות בקי בכל הש"ס ובארבעה חלקי השו"ע, אבל לפסוק הוראה לאמתה של תורה לזה צריך להיות ירא שמים. עכל"ק. מובן, שזהו הפירוש לאמרם ז"ל — לאסוקי שמעתתא וכו' סייעתא דשמיא.

ז. ביום ה' פרשת שלח, לעת ערב, כ"א סיון תרס"ט, יצאה נשמתו בקדושה וטהרה. בבוקר יום עש"ק הובל שמה לקברות אבותיו, בלויית רבבות איש, מכל העיר ומעיירות הקרובות והרחוקות. איזה מגדולי חכמי הדור, שהספיקו לבוא, הספידוהו בפניו, בבית הרב וישיבתו הקדושה. אאמו"ר מהר"ש הכהן שישב על כסא הר"ב כאב"ד בעיר סטריא (יו"ד תמוז תרס"ד — יו"ד מנ"א תרפ"ה) היה ראש המספידים ברחוב העיר. בעמדו לפני מעקת הגג מול בית הרב, כשהוציאו את מטתו ורבבות איש מילאו את הרחובות סביב, הביע בדברים מועטים את צערו הגדול וכאבו העמוק בלשון ההלכה של רב הונא במס' מועד קטן דף כ"ג, הרואה ספר תורה שנשרף

[כגירסת ר"ח] חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב. וכה צווח אבא מארי קדישא במר נפשו: הרב רבן של כל בני הגולה היה ס"ת חי ושלם באותיות ובגוילין. מוחו הענקי ספג את התורה כולה, תרי"ג מצות התורה ודקדוקיהן היו חקוקין בזכרונו הנפלא ועל לוח לבו הטהור, מאירים כספירים לכל מבקשי דבר ה', — זהו הכתב של ספר התורה. מדותיו הדגולות שעל ידיהן היה אהוב למקום ואהוב לבריות — הן המה הגוילין שנתקדשו כקדושת הכתב. לפנינו מונח ספר תורה שנשרף, בעוונותינו הרבים, ועלינו לקרוע שתי קריעות! ההתרגשות שנתפרצה אז בין אלפי השומעים את הדברים, שחרדו עמוק לתוך הלבבות, אין בכחי לתאר בכתב. אחר דבריו החוצבים להבות אש לא הרהיב מי שהוא להוסיף מאומה.

(ג)

דוגמאות לשיטת הר"ב

כבר מלתי אמורה לעיל, כי מוח"ז הציב לו יד בשיטת לימודו למצוא מקורות בש"ס ובראשונים לסברות וטעמים שבספרי האחרונים, שהיו נראים לו נכוחים וישרים אלא חסרים מקורות נאמנים, ובלעדי מקור נאמן לא קיבל שום סברא מהאחרונים לסגוף של הלכה. כן הורה בהקדמתו למהדו"ת: אמנם גם אלה לחכמים יודעי דת ודין להכיר ולהבין כי כו' חלילה לו לבנות במה לעצמו כו' עפ"י משפטי ההגיון בלבד, אף אם יתאימו עם חוקי השכל הבריא, מבלי הערות מקורם במשנה וגמרא וכו' עכ"ל. ולפיכך הביא לפעמים לא-מעט ראיות מושכלות שנראות לכאורה כעין מקורות הש"ס ופוסקים, גם בנה עליהם פלפולים עצומים, כדי לסותרן ולהראות טעותן, שאין הנושאים שוים, לחידוד תלמידים ולהיזהר מלדמות מלתא למלתא בלי שיקול הדעת, חזקה וברורה.

סמוכין וראיות

א. מהדו"ק סימן א', בדין ס"ת שהיו"ד מן השם, ב"ה וב"ש, הוא בצורת וא"ו, מפני שהסופר האריך רגל היו"ד, הביא סברת הס' בני יונה דאותיות ו"ה כיון שאין דרך לכותבם קודם י"ה לא נתקדשו משא"כ אותיות א"ד שדרך לכותבם קודם ג"י נתקדשו. על זה הביא סמוכין מדברי הש"ס, זבחים דף פ"ח, א', גבי כלי שרת שאין מקדשין חסרים, לא שנו אלא שאין דעתו להוסיף אבל דעתו להוסיף ראשון ראשון קודש, והכא נמי אותיות א"ד שדעתו להוסיף ג"י נתקדשו משא"כ אותיות ו"ה שאין דרך לכותבם קודם י"ה, כיון דלדעת איזה פוסקים בעינן בשם לכתוב האותיות כסדרם, אפילו לעיכובא, לא נתקדשו.

ב. שם, הביא סברא אחרת מהס' הנ"ל, דאם כתב האותיות הראשונים של השם בסתמא ובאות האחרון חישב לשם קדושת השם אמרינן גמרו וקידושו באין כאחת. על זה הוסיף דבהיכי שבאותיות הראשונים חישב בפירוש לשם חול אינו מועיל הקידוש אח"כ, מהא דקיי"ל בתמורה י"א ובקידושין ז', בהאומר רגלה של זו עולה כולה עולה, דכשהקדיש דבר שהנשמה תלויה בו אמרינן פשטה קדושה בכולה, הכא נמי אם כיוון באות האחרון לשם קדושת השם פשטה קדושה בכולה, משום דאין השם יכול להיות בלעדי אות האחרון והוי כדבר שהנשמה תלויה בו, אבל אם חישב בפירוש באותיות הראשונים לשם חול, הרי דעתו שלא יתקדשו, אז לא אמרינן פשטה קדושה בכולה, כדמסיק במס' קידושין שם, מי דמי התם בהמה הכא דעת אחרת, ופרש"י דדעת אחרת מעכבת בו.